

PRIRUČNIK O DUGINIM OBITELJIMA ZA DJELATNIKE I DJELATNICE CENTARA ZA SOCIJALNU SKRB

Autorice:

dr. sc. Antonija Maričić
Daniel Martinović
dr. sc. Maja Tadić
Sandra Tolić, mag. psych.
Marina Milković, mag. psych.
doc. dr. sc. Marina Štambuk
Matea Popov, mag. psych.
Zrinka Bojanić, odvjetnica

Izdavač:

Dugine obitelji, 2021. godina

Sadržaj

Uvod	3
Terminologija	4
Zakonski okvir	9
Roditeljstvo LGBT osoba – pregled istraživanja	16
Dugine obitelji u sustavu socijalne skrbi	20
Prava djece u kontekstu duginih obitelji	25
Zaključak	29
Literatura	30

Uvod

Autorica: Matea Popov, mag. psych.

Lezbijke, gejevi, biseksualne, transrodne, interseksualne i *queer* osobe dio su svih oblika društvenog i kulturnog života u Republici Hrvatskoj. Stotine tisuća LGBTIQ+ osoba rade, školuju se, plaćaju poreze, izlaze, druže se, vole se i osnivaju obitelji u Republici Hrvatskoj. Unatoč tome, LGBTIQ+ osobe često su predmet ideoloških raskola koji rezultiraju ignoriranjem, uskraćivanjem i kršenjem prava, dokidanjem sloboda te gaženjem dostojanstva.

Dok ne bude postignuta puna ravnopravnost i jednakopravnost svih ljudi u društvu, ostvareno pravo na različitost, uključene sve obitelji, dok makar i samo jedna LGBTIQ+ osoba bude izložena nasilju, diskriminaciji, poniženju i neprihvaćanju, borba za suzbijanje diskriminacije ne smije prestati. Uvjereni smo da ćemo jednoga dana, u ne tako dalekoj budućnosti, ostvariti te vrijednosti i društvo tolerancije, prihvaćanja i sudjelovanja. Vjerujemo da ćemo živjeti u društvu koje prihvaća i slavi obitelji, bez obzira na razlike u rodu, rodnom izražavanju ili seksualnoj orijentaciji. Ostvarenje tih vrijednosti učinit će naše društvo boljim, otvorenijim i uključivijim za sve građanke i građane.

U posljednjih nekoliko godina svjedoci smo pozitivnih promjena u zakonodavnom sustavu koji je sve spremniji suočiti se s problemima diskriminacije. Od izglasavanja *Zakona o životnom partnerstvu* 2014. godine pratimo porast tzv. duginih obitelji - obitelji u kojima su roditelji LGBTIQ+ identiteta. Iako *Zakon o životnom partnerstvu* donekle regulira odnose u duginim obiteljima, ostvarivanje zakonskih prava nerijetko je, uslijed manjka političke volje da se zakon elaborira i jasno definira, prepušteno interpretaciji različitih javnih službi i tijela.

Kako bi se zakon pravilno interpretirao te kako bi javne službe uistinu radile u najboljoj dobrobiti LGBTIQ+ osoba i njihovih obitelji, potrebno je poznavanje tematike i prepoznavanje problema u LGBTIQ+ zajednici, što se postiže kroz kontinuirano obrazovanje djelatnika centara za socijalnu skrb te kroz suradnju i komunikaciju centara za socijalnu skrb s raznim, pa tako i LGBTIQ+, ugroženim skupinama.

Za ostvarenje zadanog cilja nisu dostatni samo napori od strane nevladinih organizacija, već promjene trebaju doći s više strana. Stoga se ispred nevladinih organizacija, kao i državnih institucija, nalazi težak zadatak koji zahtijeva još mnogo napora kako bismo se zajedno približili cilju. Ključan korak za početak učinkovite borbe je dijalog i suradnja između svih strana koje dijele zajednički cilj - suzbijanje diskriminacije.

Terminologija

Autorica: Matea Popov, mag. psych.

Seksualnost se odnosi na samu jezgru ljudskog bića koja uključuje spol, rod, seksualni i rodni identitet, seksualnu orijentaciju, eroticizam, emocionalnu privrženost i ljubav, te reprodukciju.

(Svjetska zdravstvena organizacija, 2001.)

Kada govorimo o seksualno i rodno uvjetovanom nasilju i diskriminaciji važno je usvojiti terminologiju kako bi se u postupanju sa LGBTIQ+ osobama koristili korektni i neuvredljivi termini. Iako je većina upoznata s nekim terminima koji se koriste za LGBTIQ+ osobe: *homoseksualac, biseksualac, peder, lezba, homić* i sl., te termine nije uputno koristiti jer nisu primjereni, ne odgovaraju terminima koje same LGBT osobe koriste za sebe, nisu rodno osjetljivi, zanemaruju seksualni identitet, a konačno nisu ni u skladu sa standardima Europske unije i preporukama Vladinog ureda za ravnopravnost spolova.

Najčešće korištena terminologija sadržana je u skraćenici **LGBTIQ+**. LGBTIQ+ terminologija je usvojena i široko primijenjena (kako u čitavoj Europskoj uniji, tako i šire u svijetu), a u Republici Hrvatskoj ovi termini definirani su u "[Pojmovniku rodne terminologije](#)", prema zadanim standardima Europske unije (Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH, 2007). LGBTIQ+ skraćenica odnosi se na:

Lezbijke	Osobe ženskog roda/spola koje emocionalno i/ili fizički najčešće privlače osobe ženskog roda/spola.
Gejevi	Osobe muškog roda/spola koje emocionalno i/ili fizički najčešće privlače osobe muškog roda/spola.
Biseksualne osobe	Osobe koje emocionalno i/ili fizički privlače osobe bez obzira na spol ili rod.
Transspolne osobe	Osobe koje ističe kako imaju jasnu želju i namjeru da promijene svoj spol, kao i osobe koje su djelomično ili potpuno promijenile svoje tijelo i izražavanje.
Transrodne osobe	Osobe čiji rodni identitet i/ili rodno izražavanje nije u skladu sa uvriježenim poimanjem roda.
Interseksualne osobe	Naziv kojim se identificiraju osobe koje se rađaju s nedefiniranim (izričito ženskim ili muškim) spolnim organima.
Queer osobe /čitaj: kvir/	Odnosi se na osobe koje se odbijaju identificirati kroz tradicionalne norme i vide se izvan "ženskih" i "muških" kategorija, kao i homoseksualnosti, biseksualnosti i heteroseksualnosti.

Spol i rod

Svaka osoba ima pravo definirati svoje tijelo i vlastite identitete te zahtijevati od društva da to poštuje. To uključuje samodefiniranje i slobodno izražavanje vlastitog spolnog i rodnog identiteta.

SPOL se odnosi na klasifikaciju bioloških karakteristika koje dijele osobe na dvije kategorije, “mušku” i “žensku”, i to prvenstveno na temelju vanjskih spolnih organa.

ROD se odnosi na osobnu definiciju vlastitog identiteta koji se može, ali i ne mora, podudarati sa biološki zadanim “muškim” i “ženskim” spolom.

Rodne uloge su zbroj karakteristika: ponašanja, stavova, aktivnosti, obveza i očekivanja, koje određeno društvo zahtijeva od “muškarca” odnosno od “žene”. Rodne uloge su promjenjive i ovisne o vremenu i prostoru u kojemu živimo.

Prije svega 50 godina na našim prostorima bilo je posve nezamislivo da žene rade kao građevinarke, arhitektice, automehaničarke, vozačice i sl., dok danas nailazimo svakodnevno na takve prizore. Također, prije 50 godina bilo je nezamislivo da muškarac čuva djecu, obavlja kućanske poslove i sl., a danas imamo muškarce koji rade kao odgajatelji, a kućanski poslovi su mnogima svakodnevnica.

U Iranu je danas ženama zabranjeno hodati slobodno ulicom bez pratnje oca, brata ili muža, ili njihova dopuštenja da hodaju uz prisutnost nekog drugog muškarca. Žene ne smiju same ići u restorane ili kulturne prostore, a zakonom je propisano nošenje burke i to samo u određenim (zemljanim) bojama. U našem društvu su ovakve rodne uloge i restrikcije nezamislive.

Spol	Rod
biološki determiniran	definiran društveno ili individualno
urođen	naučen
jednak unutar različitih kulturalnih konteksta	mijenja se od kulture do kulture i s ekonomskim, društvenim i političkim kontekstom
medicinska i zakonska klasifikacija	nema klasifikacije
binarna kategorija	kontinuirana varijabla (uključuje nebrojeno kategorija)

Seksualna orijentacija je pojam koji kategorizira osobu na osnovi spola/roda koji ju seksualno i/ili emotivno privlači. Seksualna orijentacija je osnova diskriminacije po nizu zakona Republike Hrvatske (vidjeti [Zakonski okvir](#)). Ova kategorija je ovisna o socijalnim i biološkim standardima, a obuhvaća kategorije heteroseksualnosti, biseksualnosti, homoseksualnosti i aseksualnosti.

Rodni identitet jest doživljaj osobe o sebi i o svom rodu. Rodni identitet osobe se može, ali i ne mora podudarati sa biološkim spolom osobe, također može biti unutar kategorije “muškarca” i “žene”, ali može biti i van tih kategorija (npr. rodno nebinaran ili rodno fluidan).

Rodno izražavanje odnosi se na ekspresiju roda s kojim se osoba poistovjećuje. Tradicionalno društvo razlikuje samo dva roda “muški” i “ženski”, no rod obuhvaća daleko veću lepezu izražavanja. Odstupanje od rodno tradicionalnog izražavanja manifestira se kroz čitav niz ponašanja, gestikulacija i odijevanja.

Rodno izražavanje najčešće je od ključnog značaja kod nasilja i diskriminacije protiv LGBT osoba. Naime, seksualna orijentacija osobe najčešće nije vidljiva, kao ni njezin seksualni identitet. Ono što je vidljivo, prepoznatljivo i ono što osobu čini metom nasilja i/ili diskriminacije jest netipičan rodni izričaj.

Seksualni identitet odnosi se na samoidentificiranje i samodefiniranje. Ova je kategorija subjektivna, a ovisi prvenstveno o nama samima: o tome kako se osjećamo i kako doživljavamo sebe. Tako npr. biti lezbijka ili biti gej ne znači biti samo osoba homoseksualne orijentacije, već ti termini podrazumijevaju temeljni socijalni i obiteljski identitet osobe.

Homofobija je iracionalan strah, mržnja, predrasude ili diskriminacija prema homoseksualnim osobama, uključujući osobe koje netko takvima doživljava, premda ne moraju biti lezbijka ili gej. Transfobija i bifobija istoznačni su terminu “homofobija”, a odnose se na transrodne i biseksualne osobe.

Diskriminacija

Diskriminacija je svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili bilo kakva vrsta stavljanja osobe u nepovoljan položaj, isključivo zbog neke od njezinih osobina ili zbog pripadanja nekoj skupini. Kako je diskriminacija prisutna oduvijek i posvuda, razumijevanje kao i definiranje diskriminacije složenije je od davanja jednoznačne kratke definicije.

Pod diskriminacijom laički se najčešće podrazumijeva **izravna diskriminacija** – najočitije diskriminatorno ponašanje koje podrazumijeva postupanje na temelju predrasuda. Ovakvo ponašanje najčešće je vođeno

osjećajem mržnje prema nekoj osobini ili društvenoj skupini, a njime se ulazi direktno u prava i slobode

druge osobe, vrši se nasilje nad osobom (bilo fizičko ili psihičko) te se samim time krši niz zakona, pa i *Zakon o suzbijanju diskriminacije*.

Važno je uočiti, kao i biti svjestan u službenom postupanju, postojanja i raširenosti **neizravne diskriminacije**. Neizravna diskriminacija je nepovoljno djelovanje na pripadnika/cu određene skupine kroz neku, naizgled neutralnu, mjeru. Neizravna diskriminacija prepoznaje se:

- usporedbom situacija u kojima se nalaze pripadnici/ce diskriminirane i neke druge skupine (bi li osobi bilo uskraćeno pravo na upis u registar potencijalnih posvojitelja da je u heteroseksualnoj vezi?)
- uviđanjem povezanosti nepovoljnog položaja s nekom diskriminatornom osnovom (npr. statističke razlike u zastupljenosti LGBTIQ+ osoba na nekom radnom mjestu – kako to da na nekim radim mjestima uopće nema LGBTIQ+ osoba?)
- doživljajem diskriminirane osobe o svom (diskriminiranom) položaju (smatra li sama osoba da je diskriminirana?).

Izravna diskriminacija	Neizravna diskriminacija	Drugi oblici diskriminacije
Otkaz zbog izražavanja seksualnog identiteta	Organiziranje proslava u poduzeću na koje su dobrodošli samo m/ž parovi	Uznemiravanje ili vrijeđanje na osnovi seksualnog identiteta ili rodnog izražavanja
Obijanje prava upisa u registar potencijalnih posvojitelja LGBTIQ+ osobama	Odabir heteroseksualnih udomitelja iako neki LGBTIQ+ udomitelji imaju jednake ili bolje uvjete te su duže na listi čekanja	Postavljanje neugodnih pitanja i propitivanje roditeljskih kompetencija samo na osnovi LGBTIQ+ identiteta
Odbijanje pružanja zdravstvenih usluga lezbijkama u sustavu reproduktivnog zdravlja i medicinski potpomognute oplodnje	Uskraćivanje informacija ili povlastica partneru jer ih se ne doživljava kao članove uže obitelji	Ismijavanje osobe zbog rodnog izražavanja

Dugine obitelji

Duginim obiteljima nazivamo one obitelji u kojima su roditelji LGBTIQ+ seksualnog identiteta. *Zakon o životnom partnerstvu* pružio je LGBTIQ+ osobama pravno-imovinsku regulaciju odnosa, te kakvo-takvo prepoznavanje zajedničke skrbi o djeci kroz institut partnerske skrbi. Postojanje pravnog okvira i sigurnosti potaknuo je i osnažio mnoge LGBTIQ+ osobe na osnivanje obitelji. Mnoge od tih obitelji danas uključuju i djecu.

Najčešći su lezbijiski parovi s djecom koji roditeljstvo ostvaruju u klinikama za reproduktivnu zdravstvenu skrb u susjednim zemljama, budući da im je u Republici Hrvatskoj pravo na pristup medicinski

potpomognutoj oplodnji uskraćeno. Osim ovakvog oblika roditeljstva, brojne LGBTIQ+ osobe se odlučuju na posvajanje, zbog čega su prisiljene ne stupati u životno partnerstvo prije posvojenja kako bi uopće bile u mogućnosti upisati se u Registar potencijalnih posvojitelja. Naime, lezbijke ili gejevi su potencijalni posvojitelji sve do trenutka kada ne odluče formalizirati svoju vezu – u tom trenutku ih sustav diskriminira i isključuje iz Registra. Ovakvo postupanje je bez sumnje diskriminatorno, a i prilično nelogično budući da sustav prepoznaje LGBTIQ+ samce kao kompetentne roditelje, no ne i te iste osobe kada su vezi. Od nedavno, LGBTIQ+ osobama omogućen je pristup (sudskom presudom, vidjeti [Zakonski okvir](#)) udomiteljstvu te pratimo veliki interes i za ovakav oblik obitelji. Nadamo se da će LGBTIQ+ osobe nastaviti nesmetano se uključivati u sustav udomiteljstva, a uskoro i posvajanja, te da ćemo u centrima za socijalnu skrb imati podršku i partnera.

Dugine obitelji u svijetu

Bračna jednakost postignuta je u 32 zemlje svijeta što podrazumijeva i slobodan pristup zdravstvenim uslugama na području reproduktivnog zdravlja, posvajanja i udomljavanja.

U Europskoj uniji bračnu jednakost postiglo je 13 zemalja: Austrija, Belgija, Danska, Finska, Francuska, Irska, Luksemburg, Malta, Nizozemska, Njemačka, Portugal, Španjolska i Švedska. Osim ovih zemalja, u Europi bračnu jednakost prepoznaju i Andora, Island, Norveška, Švicarska i Ujedinjeno Kraljevstvo.

Jedina zemlja na tzv. Bliskom istoku s bračnom ravnopravnošću je Izrael.

Nadalje, čitav kontinent Sjeverne Amerike i Australije postigao je bračnu jednakost: Kanada, SAD i Meksiko te Australija i Novi Zeland.

Južna Amerika također ima snažan trend usvajanja bračne jednakosti, koju su za sada usvojile Argentina, Brazil, Kolumbija, Kostarika, Ekvador i Urugvaj.

U Africi i Aziji stanje je drastično lošije nego u ostatku svijeta. Naime, bračna jednakost je ostvarena samo u Južnoafričkoj Republici te na Tajvanu.

Ova brojka raste iz godine u godinu te je stoga ovaj popis potrebno stalno dopunjavati.

Zakonski okvir

Autorice: Daniel Martinović | Zrinka Bojanić, odvjetnica

U ovom dijelu priručnika dotaknut ćemo se pravnog okvira relevantnog za obiteljski život LGBTIQ+ osoba u Republici Hrvatskoj (RH). Zakoni relevantni za ovo područje odnose se prvenstveno na suzbijanje diskriminacije po osnovi seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta, te životno partnerstvo i roditeljska prava.

Nedvojbeno najvažniji propis kada govorimo o pravnom okviru je **Ustav Republike Hrvatske** - jedinstveni opći pravni akt s najvišom pravnom snagom u kojem je sadržan pretežit broj ustavnopravnih normi relevantnih za ovo područje.

Kada govorimo o zaštiti LGBTIQ+ osoba od diskriminacije, prvenstveno moramo uzeti u obzir članke 3. i 14. Ustava; oni se dotiču važnosti jednakosti i ravnopravnosti građana, socijalne pravde i poštivanja prava na jednako postupanje, neovisno o njihovim različitim osobinama. Upravo ovi članci citirani su u raznim presudama sudova u kojima je utvrđena diskriminacija privatnih ili pravnih osoba prema LGBTIQ+ osobama; poput pravomoćne presude Upravnog suda u Zagrebu od 19. prosinca 2019. godine kojom je utvrđeno pravo na pristup zahtjevu za davanje dozvole za obavljanje udomiteljstva životnim partnerima (9 Usl-1699/18-19).

USTAV REPUBLIKE HRVATSKE

II. TEMELJNE ODREDBE

Članak 3.

Sloboda, **jednakost**, nacionalna ravnopravnost i **ravnopravnost spolova**, mirotvorstvo, socijalna pravda, **poštivanje prava čovjeka**, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav najviše su vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava.

III. TEMELJNE SLOBODE I PRAVA ČOVJEKA I GRAĐANINA

Članak 14.

Građani Republike Hrvatske **imaju sva prava i slobode, neovisno o** njihovoj rasi, boji kože, **spolu**, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju **ili drugim osobinama**.

Svi su pred zakonom jednaki.

Članak 35.

Svakom se jamči štovanje i pravna zaštita njegova osobnog i obiteljskog života, dostojanstva, ugleda i časti.

Ustavna načela uključuju određene vrijednosti, osjećaje pravednosti i političke odluke. Ona se razrađuju u ostalim zakonima, od kojih ćemo neke spomenuti u ovom dijelu priručnika:

- Zakon o suzbijanju diskriminacije
- Zakon o životnom partnerstvu
- Zakon o udomiteljstvu
- Obiteljski zakon

Kada govorimo o pravima LGBTIQ+ osoba, pogotovo životnih partnera, važno je spomenuti kako je članak 62., stavak 2. Ustava ("Brak je životna zajednica žene i muškarca") prvenstveno deklarativnog karaktera, te nema i ne smije imati ikakve posljedice na Ustavom zajamčena prava LGBTIQ+ osoba. Pojednostavljeno rečeno, ustavna definicija braka ne može biti opravdanje za diskriminaciju životnih partnera, ili biti temelj za drugačije postupanje prema njima.

Prilikom prikupljanja potpisa za referendum o definiciji braka 2013. godine, Ustavni sud RH je na svojim internetskim stranicama objavio priopćenje (SuS-1/2013, 14. studenog 2013.) u kojem je naveo kako "U Republici Hrvatskoj spolni i rodni diverzitet zaštićeni su Ustavom. Zaštićena su i prava svih osoba, neovisno o spolu i rodu, na poštovanje i pravnu zaštitu njihova osobnog i obiteljskog života i njihova ljudskog dostojanstva (članak 35. Ustava). Te se pravne činjenice danas smatraju trajnom vrijednošću hrvatske ustavne države. **Sukladno tome, kad je riječ o referendumu o definiciji braka, Ustavni sud naglašava da to nije referendum o pravu na poštovanje obiteljskog života. Pravo na poštovanje obiteljskog života Ustavom je zajamčeno svim osobama, neovisno o spolu i rodu, i pod izravnom je zaštitom Ustavnog suda i ESLJP-a.** i posebno je važno istaknuti kako predmetna izjava završava rečenicom da **"eventualna dopuna Ustava odredbom prema kojoj je brak životna zajednica žene i muškarca ne smije imati nikakvog utjecaja na daljnji razvitak zakonskih okvira instituta izvanbračne i istospolne zajednice u skladu s ustavnim zahtjevom da svatko u Republici Hrvatskoj ima pravo na poštovanje i pravnu zaštitu svoga osobnog i obiteljskog života te svoga ljudskog dostojanstva."**

Kao što je naglasio Ustavni sud, naš pravni okvir vrlo usko je vezan s pravnim poretkom koji je stvorila Europska unija (EU). Građani Hrvatske danas nisu samo građani svoje zemlje, već i građani Unije.

TEMELJNE VRIJEDNOSTI EUROPSKE UNIJE

Članak 2. Ugovora o Europskoj uniji (vrijednosti Unije)

Unija se temelji na vrijednostima poštovanja ljudskog dostojanstva, slobode, demokracije, jednakosti, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava, uključujući i prava pripadnika manjina. Te su vrijednosti zajedničke državama članicama u društvu u kojem prevladavaju pluralizam, nediskriminacija, tolerancija, pravda, solidarnost i jednakost žena i muškaraca.

Članak 3. Ugovora o Europskoj uniji (ciljevi Unije)

1. Cilj je Unije promicanje mira, njezinih vrijednosti i dobrobiti njezinih naroda.
2. Unija svojim građanima nudi područje slobode, sigurnosti i pravde bez unutarnjih granica, na kojem je osigurano slobodno kretanje osoba zajedno s odgovarajućim mjerama u pogledu nadzora vanjskih granica, azila, useljavanja te sprečavanja i suzbijanja kriminala.

3. **...ona suzbija društvenu isključenost i diskriminaciju**, promiče socijalnu pravdu i zaštitu, ravnopravnost žena i muškaraca, međugeneracijsku solidarnost i zaštitu prava djeteta.

5. U svojim odnosima s ostatkom svijeta, Unija podržava i promiče svoje vrijednosti i interese i pridonosi zaštiti svojih građana. Ona pridonosi miru, sigurnosti, održivom razvoju Zemlje, solidarnosti i uzajamnom poštovanju među narodima, slobodnoj i poštenoj trgovini, iskorjenjivanju siromaštva i **zaštiti ljudskih prava, osobito prava djeteta**, te strogom poštovanju i razvoju međunarodnog prava, uključujući poštovanje načela Povelje Ujedinjenih naroda.

Nijedan građanin Unije ne smije se naći u nepovoljnijem položaju, odnosno biti diskriminiran zbog svojeg spola, rase, etničkog podrijetla, vjere ili uvjerenja, invaliditeta, dobi ili spolne orijentacije.

Povelja Europske unije o temeljnim pravima ne staje na tome: njome je zabranjena i svaka diskriminacija po osnovi boje kože, genetskih osobina, jezika, političkog ili drugog mišljenja, pripadnosti nacionalnoj manjini, imovine ili rođenja. Osim toga svi su građani Unije jednaki pred zakonom, kao što je navedeno i u našem Ustavu.

U okviru EU izrazito važno mjesto ima Europski sud za ljudska prava (ESLJP), koji odlučuje o primjeni i poštivanju *Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*, i jedan je od najučinkovitijih međunarodnih mehanizama zaštite ljudskih prava. Praksa ovog suda nadređena je zakonodavstvu država članica, obvezujuća je za sve, i nametnula je važne standarde zaštite ljudskih prava u zadnjih 30 godina, pogotovo u uspostavi prava zaštite LGBTIQ+ osoba od nasilja i uznemiravanja te jednakosti u uživanju socijalnih prava. Princip zabrane diskriminacije omogućio je ESLJP-u da višekratno potvrdi kako je pitanje seksualne orijentacije i rodnog identiteta zaštićeno pravom na privatni život, te da osobe koje žive u istospolnim zajednicama imaju pravo na obiteljski život izjednačen onom na koji imaju pravo i raznospolni parovi.

U slučaju *Schalk i Kopf protiv Austrije* (2010.) Sud je odlučio da istospolne zajednice „treba razumjeti u okviru definicije “obitelji” i kao dio Europske konvencije o ljudskim pravima obuhvaćenog pojma “obiteljskog života”, odnosno da su istospolne zajednice u “relevantno sličnoj situaciji kao i parovi različite seksualne orijentacije u pogledu njihove potrebe za pravnim priznanjem i zaštitom njihovih odnosa”.

Države članice također moraju osigurati da posvojenje bude učinkovito dostupno samcima bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju (*slučaj E.B. protiv Francuske*) i nevjenčanim istospolnim parovima (X i dr. protiv Austrije) bez ikakve izravne ili neizravne diskriminacije.

Nadalje, zabrana diskriminacije podrazumijeva da sve osobe, bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju, imaju pravo na jednak pristup uslugama (*Ladele i McFarlane protiv UK*).

Ovi i mnogi drugi slučajevi diljem Europske unije zaslužni su za pravni standard zaštite ljudskih prava LGBTIQ+ osoba koji imamo danas. Građani i rezidenti Europske unije zaštićeni su brojnim pravima zahvaljujući pravu Unije, te ovako posložen sustav omogućuje građanima RH da ukoliko smatraju da nacionalna tijela Hrvatske kao članice EU-a ne poštuju ta prava, na raspolaganju imaju razne oblike pravne zaštite i pomoći.

Primjer takvog slučaja je i slučaj Pajić protiv Hrvatske, u kojem je 2016. godine RH izgubila spor zbog toga što je prilikom postupanja povodom zahtjeva gospođe Pajić za privremeni boravak u RH u svrhu spajanja obitelji, postupila diskriminatorno.

U tom slučaju, gospođa Pajić (bosanska državljanica) je tijekom 2011. godine Policijskoj upravi sisačko-moslavačkoj podnijela zahtjev za privremeni boravak u Republici Hrvatskoj u svrhu spajanja obitelji. Navela je kako se već nekoliko godina nalazi u stabilnoj istospolnoj vezi s partnericom iz Hrvatske koja prema njezinom mišljenju predstavlja obitelj te kako se želi privremeno preseliti kod nje.

Policijska uprava sisačko-moslavačka je odbila podnositeljčin zahtjev uz obrazloženje da sukladno važećem Zakonu o strancima, istospolna zajednica ne predstavlja obitelj. Uz isto obrazloženje, Upravni sud u Zagrebu je u upravnom sporu odbio podnositeljčin tužbeni zahtjev. Naposljetku, Ustavni sud Republike Hrvatske odbacio je podnositeljčinu ustavnu tužbu uz obrazloženje da podnositeljica nije iskoristila pravno sredstvo predviđeno važećim *Zakonom o suzbijanju diskriminacije*.

Činjenica da su podnositeljica i njezina djevojka bile u vezi već nekoliko godina te da su se redovito posjećivale bila je Europskom sudu dovoljna da utvrdi kako se podnositeljica i njezina djevojka nalaze u stabilnoj vezi koja potpada pod konvencijski pojam obitelji. Nadalje, Europski sud je istaknuo kako je važeći Zakon o strancima diskriminatoran jer predviđa različito postupanje prema istospolnim i heteroseksualnim parovima, zbog toga što je pravo na privremeni boravak u RH u svrhu spajanja obitelji isključivo rezervirano za heteroseksualne parove.

Povrh toga, Europski sud je istaknuo kako domaća tijela prilikom postupanja po zahtjevu za privremeni boravak nisu u dovoljnoj mjeri ispitala podnositeljčinu situaciju već su se automatizmom pozvala na odredbe *Zakona o strancima* iz kojih proizlazi da istospolna zajednica ne predstavlja obitelj. Za utvrđenu povredu konvencijskog prava, Sud je podnositeljici dodijelio pravičnu naknadu u iznosu od 10.000,00 EUR, te je slijedom navedene odluke ESLJP izmijenjen *Zakon o strancima*, na način da su u čl. 58. među ovlaštene podnositelje zahtjeva za izdavanje dozvole za privremeni boravak dodani i "životni ili neformalni životni partner hrvatskog državljanina". Životno ili neformalno životno partnerstvo zbog odluke ESLJP priznato je i u čl. 64. (članovi obitelji), 69. (autonomni boravak), 70. (reguliranje privremenog boravka u svrhu životnog partnerstva), 87. (ukidanje odobrenja privremenog boravka), 156. (stalni boravak).

Ovaj primjer ukazuje kako, pravno gledano, istospolni parovi ne smiju biti diskriminirani u odnosu na

heteroseksualne/raznospolne parove. *Zakon o suzbijanju diskriminacije*, donesen 2008. godine, eksplicitno spominje rodni identitet, rodno izražavanje i spolnu (seksualnu) orijentaciju kao osnove po kojima se utvrđuje zaštita od diskriminacije, kao i kazne za kršenje zakona.

Zabrana diskriminacije na temelju roda, seksualne orijentacije, rodnog identiteta i/ili rodnog izraza uključena je i u druge zakone:

- Kazneni zakon (uključuje zakone o zločinima iz mržnje, te rasne i druge diskriminacije; npr. članak 125.)
- Zakon o ravnopravnosti spolova (npr. članak 6.)
- Zakon o kaznenom postupku (npr. članak 6.)
- Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (npr. članak 77.)
- Zakon o medijima (npr. članak 3.)
- Zakon o elektroničkim medijima (npr. članak 15.)
- Zakon o radu (npr. članak 142.)
- Zakon o sportu (npr. članak 1.)
- Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (npr. članak 15.)
- Zakon o volonterstvu (npr. članak 9.)

ZAKON O ŽIVOTNOM PARTNERSTVU OSOBA ISTOG SPOLA

Opća prava i obveze

Članak 37.

(1) Životni partneri sporazumno i zajednički odlučuju o svim pitanjima od značaja za zajednički život.

(2) Životni partneri imaju pravo na zaštitu privatnosti obiteljskog života i pravo na međusobno zajedništvo.

(3) Životni partneri imaju obvezu međusobnog pomaganja i pružanja njege i pomoći u slučaju bolesti.

(4) Životni partneri imaju jednaka postupovna prava i status u svim sudskim i upravnim postupcima kao i bračni drugovi.

Ustavne vrijednosti, pravno naslijeđe Europske unije, praksa i presude ESLJP i suzbijanje diskriminacije u području regulacije obiteljskog života LGBTIQ+ osoba u RH vidljivi su u *Zakonu o životnom partnerstvu*, donesenom 2014. godine.

Životno partnerstvo je zajednica obiteljskog života dviju osoba istog spola sklopljena pred matičarom koja se zasniva na načelima ravnopravnosti, međusobnom poštovanju dostojanstva, međusobnom pomaganju i uvažavanju. Životno partnerstvo sklapa se u nazočnosti osoba koje namjeravaju sklopiti životno partnerstvo, matičara i dva svjedoka – isto kao i brak. Životno partnerstvo u pravima i učincima izjednačeno je s bračnom zajednicom osoba različitoga spola, dok je neformalno životno partnerstvo u pravima i

učincima izjednačeno s izvanbračnom zajednicom osoba različitoga spola, a dokazuje se na isti način i pod istim uvjetima kao i izvanbračna zajednica.

Zakon o životnom partnerstvu vrlo je sličan *Obiteljskom zakonu* u dijelu koji regulira prava bračnih drugova, i članak 37., stavak 4. *Zakona o životnom partnerstvu* eksplicitno navodi kako životni partneri imaju jednaka postupovna prava i status kao i bračni drugovi.

Pojedina prava i obaveze dodatno su objašnjena i razrađena, od čega je najveći pravni novitet **partnerska skrb**.

Ukoliko dijete ima zakonski prepoznato samo jednog roditelja, životni partneri mogu od općinskog suda (nadležan je onaj prema mjestu prebivališta djeteta) zatražiti imenovanje statusa partnera-skrbnika za drugog roditelja (u praksi životnu partnericu koja trenutno nema priznat nikakav roditeljski status). Sud će u tom slučaju zatražiti i mišljenje od nadležnog centra za socijalnu skrb (i upozoriti centar za socijalnu skrb da pri izradi stručnog mišljenja strogo poštuje zabranu diskriminacije na temelju spolne orijentacije) i donijeti konačnu odluku.

Statusom partnera-skrbnika stječe se trajna roditeljska skrb te sva prava i obveze koja iz toga proizlaze, a status partnera-skrbnika se upisuje u rodni list djeteta. U praksi, u pravima i obvezama partnerica-skrbnica ne razlikuje se od roditeljice (posvojiteljice), osim što u rodnom listu djeteta nije upisana kao majka, stoga se u zakonskom smislu ne zasniva srodstvo pa postoje i određene iznimke kod nasljeđivanja od strane članova obitelji partnerice-skrbnice. U *Zakonu o životnom partnerstvu* navedeno je kako se između partnerice-skrbnice i djeteta zasnivaju “trajna prava i dužnosti koje po zakonu postoje između roditelja i djece i njihovih potomaka.” (čl. 47. i 48.)

Plan roditeljske skrbi, odnosno pojedini sadržaji roditeljske skrbi, poput čuvanja djeteta, odlaska na roditeljske sastanke i slično, dogovaraju se na obiteljskoj medijaciji. Ona može biti unutar sustava socijalne skrbi ili izvan njega, dakle kroz dogovor uz prisutnost treće osobe. U slučaju da dijete ima zakonski prepoznatog roditelja, status životnog partnera koji nije roditelj identičan je statusu maćehe ili očuha. U tom slučaju roditeljsku skrb o djetetu, odnosno o sadržajima roditeljske skrbi zajedno s oba roditelja ili umjesto jednog od njih, može ostvariti i životni partner. Kao i kod bračnih drugova, ta skrb i sadržaji roditeljske skrbi mogu biti trajnijeg ili jednokratnog karaktera.

Taj dogovor može biti i pisani i može ga se ovjeriti u javno-bilježničkom uredu. U slučaju kada se roditeljska skrb trajno povjerava životnom partneru umjesto drugom roditelju, zbog njegove spriječenosti, odsutnosti ili nebrige, konačnu odluku o tome mora donijeti sud.

U slučaju prestanka životnog partnerstva, ako je u obiteljskoj zajednici životnih partnera živjelo maloljetno dijete, bivši životni partner koji nije roditelj djeteta, može podnijeti zahtjev sudu za ostvarivanje osobnih odnosa s djetetom. Pretpostavka je da je dijete za vrijeme trajanja životnog partnerstva ostvarilo emocionalnu vezu i bliskost sa životnim partnerom roditelja, čije je održanje i nakon prekida životnog

partnerstva od dobrobiti za dijete.

Dobrobit djeteta mora u svakom pogledu prilikom donošenja odluka i presuda biti na prvom mjestu – gore navedenim modelima štiti se dobrobit djeteta tako da dijete, primjerice u slučaju smrti roditelja s kojim je živjelo, a nema pretpostavki za život s drugim roditeljem, ostaje pod skrbi osobe koja mu je bliska, s kojom je do tada živjelo (životni partner djetetova roditelja). Dobrobit djeteta glavni je argument i u presudama hrvatskih i stranih sudova u raznim presudama vezanih uz udomiteljstvo ili posvajanje djece od strane LGBTIQ+ osoba.

Prvostupanjskom presudom Upravnog suda u Zagrebu od 21. travnja 2021. godine u upravnom sporu tužitelja Ive Šegote i Mladena Kožića (USZP-43/20-7) presuđeno je kako tužitelji imaju pravo pristupiti postupku procjene i prikladnosti tužitelja za posvojenje od strane nadležnog centra za socijalnu skrb, spominjući u presudi *Zakon o životnom partnerstvu, Obiteljski zakon, Ustav Republike Hrvatske, Europsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava, Zakon o suzbijanju diskriminacije, Zakon o ravnopravnosti spolova* i europsku sudsku praksu; sve navedeno govori u korist interesa djeteta te kako ne postoji prepreka da životni partneri postanu potencijalni posvojitelji (ili udomitelji u sličnom pravomoćnom slučaju) i time prošire mogući broj posvojitelja (ili udomitelja).

Završno, pravni okvir Republike Hrvatske jasan je u činjenici da se prema LGBTIQ+ osobama ne smije nepovoljno postupati samo zbog njihove seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili rodnog izražavanja. Pravna stečevina Europske unije i konvencije koje je potpisala Republika Hrvatska jamče ljudska prava LGBTIQ+ osobama u području zaštite od diskriminacije, kao i zaštite njihova obiteljskog života koji je jednakopravan kao i obiteljski život raznospolnih parova. *Zakon o životnom partnerstvu* omogućuje istospolnim parovima u Republici Hrvatskoj da uživaju jednaka prava kao i bračni drugovi, pri čemu je jedina razlika u nazivu obiteljske zajednice (životno partnerstvo ili brak). Kao što i sam *Ustav Republike Hrvatske* kaže, svi su pred zakonom jednaki.

Roditeljstvo LGBT osoba – pregled istraživanja

Autorice: doc.dr.sc. Marina Štambuk | dr. sc. Antonija Maričić | dr. sc. Maja Tadić Vujčić

Zadnja dva desetljeća obilježio je pozitivan pomak u stavovima prema lezbijkama, gejevima, biseksualnim i trans (LGBT) osobama i zaštiti njihovih prava u službenim dokumentima na globalnoj razini (Costa, 2021; ILGA-RWI, 2017; Pew Research Center, 2013, 2020). I u Hrvatskoj je donesen niz zakona u smjeru zaštite prava LGBT osoba (vidjeti [Zakonski okvir](#)). Unatoč tome, LGBT osobe, a posebice njihova roditeljska uloga, još uvijek izazivaju negativne reakcije unutar heteronormativnog društva. Društvo uglavnom pretpostavlja da LGBT osobe nisu i ne mogu biti roditelji, a rasprave o roditeljskoj ulozi LGBT osoba su obilježene snažnim reakcijama i neprihvatanjem (Kamenov, Huić i Jelić, 2017; Yerkes i sur., 2018). Ipak, istraživanja pokazuju da u Sjedinjenim Američkim Državama i Europi sve više LGBT osoba želi djecu i postaje roditeljima (npr. Peplau i Fingerhut, 2007; Santona, Vecchi, Gorla i Tognasso, 2021).

U nastavku ćemo prikazati rezultate istraživanja provedenih u Hrvatskoj i u inozemstvu koja nude spoznaje o roditeljstvu LGBT osoba grupirane u tri teme: motivacija za roditeljstvom, putovi do roditeljstva i psihološka dobrobit djece LGBT roditelja.

Roditeljstvo LGBT osoba i motivacija za roditeljstvom

U službenim statistikama u Hrvatskoj broj LGBT osoba koje su roditelji nije zabilježen. U posljednjim istraživanjima provedenima na uzorcima LGBTIQ+ osoba obično 3 do 5 % sudionika/ca su roditelji, odnosno od 12 do 35 osoba, ovisno o veličini uzorka (Kamenov, Jelić i Huić, 2016; Milković, 2013; Štambuk, Milković i Maričić, 2019a). Kada je riječ o motivaciji za roditeljstvom, istraživanje udruge *Zagreb Pride* iz 2013. godine zabilježilo je kako 40 % ispitanih LGBTIQ+ osoba planira postati roditeljima, dok 23 % njih ne želi imati djecu, a 37 % nije sigurno (Milković, 2013). U istraživanju motivacije za roditeljstvom LGBTIQ+ osoba koje je provedeno 2016. godine (Štambuk i sur., 2019a), **46 % sudionika/ica izjavilo je kako žele imati djecu**, a 19 % kako ne žele, dok ih 35 % nije znalo žele li djecu u trenutku provođenja istraživanja. Ove rezultate važno je usporediti s rezultatima istraživanja na općoj populaciji gdje obično više od 80 % sudionika/ica želi imati djecu (npr. Hanzec i sur., 2017; Johnstone i Lee, 2009).

U istraživanju Štambuk i suradnicā (2019a) LGBTIQ+ sudionici/e uglavnom su kao razloge zbog kojih ne žele imati djecu navodili/e one razloge koji se pronalaze i u općoj populaciji, bilo u Hrvatskoj (Hanzec i sur., 2017) ili inozemstvu (Thompson i Lee, 2011). Neki od razloga su ograničavanje slobode te očekivana velika

odgovornost i zahtjevnost. Međutim, kao razloge specifične za njihove okolnosti navodili/e su brigu zbog političkih i društvenih promjena, **strah od diskriminacije koju bi djeca mogla doživjeti** i negativnih reakcija vlastite obitelji, ograničenja u zakonskom sustavu koja onemogućuju istospolnim parovima da postanu roditelji i osjećaj društvenog pritiska da kao LGBTIQ+ osobe ne bi trebali/e imati djecu. Razlozi koji formiraju njihovu želju za roditeljstvom također su bili u skladu s istraživanjima na općoj populaciji (Hanzec i sur., 2017). Kao najčešće razloge navodili/e su primanje i pružanje ljubavi i topline djetetu, dijeljenje onoga što imaju i znaju s djetetom, posebnu povezanost koja se razvija između roditelja i djeteta te očekivanje da će roditeljstvo za njih biti ispunjavajuće iskustvo. Kao dodatne razloge, koji se mogu objasniti pripadnošću manjinskoj skupini, ističu učenje djeteta empatiji, solidarnosti i toleranciji, te davanje djetetu onoga što oni nisu dobili/e od svojih roditelja.

Dakle, čini se kako su **individualni motivi za roditeljstvo univerzalni i ne ovise o seksualnoj orijentaciji osoba**. No činjenica je da seksualna orijentacija može biti prepreka u ostvarivanju želje za roditeljstvom. Naime, istraživanja pokazuju da mlade osobe homoseksualne orijentacije u jednakoj mjeri kao i njihovi vršnjaci heteroseksualne orijentacije žele djecu i brak, no svjesni društvenih ograničenja mladi homoseksualne orijentacije izražavaju niže očekivanje da će im se ostvariti takve životne želje (Tate i Patterson, 2019). U ovom kontekstu važno je spomenuti kako osobe koje nemaju djecu kao posljedicu nepovoljnih okolnosti, za razliku od onih koji nemaju djecu jer to ne žele, često imaju depresivne simptome (Connidis i McMullin, 2002). U usporedbi s heteroseksualnim parovima, kod istospolnih parova život bez djece puno češće nije stvar osobnog izbora, što uz poznate manjinske stresore (kao što su izloženost predrasudama i diskriminaciji; Meyer, 2003) može značajno narušavati kvalitetu života.

Putevi do roditeljstva

Za razliku od heteroseksualnih parova, istospolni parovi u Hrvatskoj, a i drugdje, suočavaju se s nizom zakonskih prepreka na njihovu putu do roditeljstva (vidjeti [Zakonski okvir](#)). No, kada zanemare zakonska ograničenja i mogućnosti, LGBT osobe iznose kako bi im preferirani put do roditeljstva bio posvojenje ili udomljavanje djece (Štambuk, Tadić Vujčić, Milković i Maričić, 2019b), što je trenutno u Hrvatskoj vrlo kompleksno postići. Naime, prema postojećim zakonima, formalni i neformalni životni partneri/ce ne mogu posvajati, već tim procesima mogu pristupiti isključivo kao samci. Tek naknadno ukoliko uđu u životno partnerstvo, drugi partner/ica može dobiti roditeljska prava i obveze tako da zatraži partnersku skrb o djetetu svog životnog partnera/ice. Kako LGBT osobe medicinski potpomognutu oplodnju ne mogu koristiti u Hrvatskoj, odlaze u klinike u inozemstvu ili koriste kućnu inseminaciju (Maričić i sur., 2016; Štambuk i sur., 2019b). Medicinski potpomognuta oplodnja je izrazito fizički, emocionalno i financijski zahtjevan put do roditeljstva za sve, neovisno o seksualnoj orijentaciji, a osobito kada je riječ o prolaženju

kroz ovaj proces bez podrške sustava. Očekivano, mali broj parova je postao roditeljima na ovaj način (Maričić i sur., 2016; Štambuk i sur., 2019b). U konačnici, trenutačno u Hrvatskoj su roditelji najčešće one LGBT osobe koje su kasnije u životu osvijestile svoj identitet, a postale su roditeljima u prethodnoj heteroseksualnoj vezi (Maričić i sur., 2016; Štambuk i sur., 2019b).

LGBT osobe, bez obzira na njihovu motivaciju za roditeljstvom i na to jesu li roditelji, podržavaju ostvarivanje prava koja bi im omogućila ravnopravne prilike za obiteljski život, kao što su pravo na posvajanje i udomljavanje djece, uključivanja u postupak medicinski potpomognute oplodnje, te mogućnost sklapanja braka (Milković i sur., 2016). Istovremeno, istraživanje stavova o različitim ljudskim pravima lezbijki i gejeva u Hrvatskoj pokazalo je puno manje podrške pravima koja se odnose na zaštitu obitelji, nego radnim i socijalnim pravima, u studentskoj (Huić i sur., 2015) i općoj populaciji (Kamenov i sur., 2017). Sudionici/e u oba istraživanja bili/e su skloniji podržati prava LGBT osoba na jednaku mogućnost zapošljavanja, posjeta partneru ili partnerici u bolnici i nasljedno pravo, nego li pravo na posvojenje, brak, upotrebu medicinski potpomognute oplodnje i usvajanje biološkog djeteta partnera/ice.

Psihološka dobrobit djece LGBT roditelja

Dosadašnja istraživanja roditeljstva LGBT osoba pretežno su bila usredotočena na razmatranje stupnja u kojem je seksualna orijentacija roditelja povezana s različitim aspektima emocionalnog i socijalnog razvoja djece. Unatoč čestim predrasudama, rezultati postojećih istraživanja do sada nisu uspjeli dokazati da su LGBT osobe (biološki roditelji, udomitelji ili usvojitelji) manje sposobne od osoba heteroseksualne orijentacije biti roditelji, kao niti da je psihosocijalni razvoj njihove djece na neki način ugrožen u odnosu na djecu heteroseksualnih roditelja (Crouch i sur., 2014; 2016; Farr i Patterson, 2013; Vučković Juroš, 2017). Dapače, podaci znanstvenih istraživanja konzistentno upućuju na to da **kvaliteta i učinkovitost roditeljstva nije povezana sa seksualnom orijentacijom roditelja**, odnosno, da se djeca koja žive s dva roditelja istog spola ne razlikuju od djece koja žive s dva roditelja različitog spola u širokom spektru ishoda važnih za dobrobit djece, kao što su školski uspjeh, kognitivni razvoj, socijalne vještine i mentalno zdravlje (Goldberg i Allen, 2012; Manning i sur., 2014). Drugim riječima, **LGBT osobe mogu jednako kao i osobe heteroseksualne orijentacije pružiti primjerenu podršku, toplinu i zdravo okruženje svojoj djeci.**

Znanstvena literatura ističe kvalitetu obiteljskih odnosa te prisutnost dovoljne količine socijalnih, psiholoških i ekonomskih resursa i podrške roditeljima kao najznačajnije čimbenike dobrobiti djece i kvalitete odnosa djece s roditeljima, daleko važnije od spola i seksualne orijentacije roditelja (Gartrell i sur., 2005; 2012; Perrin i sur., 2013). Također, važno je napomenuti da su obitelji LGBT roditelja heterogene, baš

kao i obitelji heteroseksualnih roditelja. No, za razliku od obitelji s heteroseksualnim roditeljima, LGBT roditelji i njihova djeca često su izloženi predrasudama (Goldberg i Allen, 2012).

Jedino dosadašnje istraživanje LGB osoba koje su roditelji u Hrvatskoj (Maričić i sur., 2016) ostvarilo je niz uvida u iskustva, doživljaje i dobrobit LGB roditelja i njihove djece korištenjem kvalitativne metodologije. Istraživanje je pokazalo da LGB roditelji u Hrvatskoj spremno ulažu vrijeme i resurse u ostvarenje svoje roditeljske uloge, unatoč nizu izazova koje to pred njih postavlja. Te obitelji nisu se pokazale drugačijima od ostalih obitelji po svojoj dinamici jer se njihova iskustva mogu poistovjetiti s iskustvima obitelji s roditeljima heteroseksualne orijentacije, već se pokazalo da ih najčešće drugačijima čini njihova okolina. Osim toga, intervjuirana djeca i mladi seksualnu orijentaciju roditelja uglavnom su vidjela kao jednu od karakteristika svoje obitelji, ali ne i kao nešto što bi trebalo naglašavati ili kao nešto što ih jako zabrinjava. Drugim riječima, **rezultati provedenog istraživanja u skladu su s dosadašnjim zaključcima da je za dobrobit djece i roditelja važnija kvaliteta obiteljskih odnosa, a ne obiteljska struktura ili seksualna orijentacija roditelja/skrbnika.**

Preporuke i implikacije za praksu

Promjena koja bi imala značajne pozitivne implikacije za svakodnevni život članova obitelji s LGBT roditeljima (kao i onima koji bi to htjeli postati) je **izjednačavanje braka i životnog partnerstva**, odnosno izjednačavanje u pravima vezanima za roditeljstvo, kao što su **moćnosti posvajanja i udomljavanja djece**, te dostupnost medicinski potpomognute oplodnje. Konkretno, istospolni partneri koji žive u formalno priznatoj vezi ravnopravnoj s brakom osjećaju se sretnijima, zadovoljnijima te doživljavaju manje stresa i depresivnih simptoma od onih čija veza nije pravno prepoznata, što je iznimno važno ne samo za pojedine LGBT osobe, već i za njihovu djecu (Riggle i sur., 2010). LGBT roditelji i njihova djeca često se osjećaju “nevidljivima” jer nisu prepoznati u postojećim zakonima i pravilnicima usmjerenima na djecu i obitelj, a često su izostavljeni i u organizacijama civilnog društva koje se bave obiteljskim procesima. Ograničavanje prava, podrške i zaštite, te prenošenje negativnih stavova od strane relevantnih donositelja odluka, npr. zakonodavaca/ki i stručnjaka/inja, te društvene okoline, npr. susjedstva i škole, **može značajno narušiti kvalitetu života LGBT roditelja i njihove djece** (Patterson i sur., 2002).

Ostvarenje formalne izjednačenosti braka i životnog partnerstva i izjednačavanja u pravima vezanima za roditeljstvo može pomoći širem društvenom povećavanju prihvaćanja i podrške LGBT roditeljima i njihovoj djeci, a time i smanjenju socijalne stigme s kojom se suočavaju. U najboljem interesu djece je priznatost socijalnog i pravnog statusa veze svojih roditelja/skrbnika, bez obzira na spol roditelja ili seksualnu orijentaciju. Također, **djeci kojoj je to potrebno ne bi trebalo uskraćivati prilike** za privremeno udomljenje ili usvajanje od strane pojedinaca ili parova, bez obzira na seksualnu orijentaciju tih pojedinaca i parova.

Također, postoji jasna potreba roditelja za savjetima o tome kako razgovarati s djecom o svojoj seksualnoj orijentaciji. Roditeljima je potrebna pomoć u prilagodbi načina razgovora s djecom ovisno o njihovu stupnju zrelosti, ali i u nošenju s reakcijama djece i njihove okoline (Maričić i sur., 2016). Pritom se osobito važnim čini dodatna edukacija i osvještavanje vrtićkih i školskih djelatnika/ca, ali i pedijatarica/ica i liječnika/ca obiteljske medicine o specifičnostima obitelji s LGBT roditeljima.

Dugine obitelji u sustavu socijalne skrbi

Autorica: Marina Milković, mag. psych.

Sustav socijalne skrbi bavi se vrlo različitim problemima, često teškim i/ili kompliciranim životnim situacijama te su korisnici i korisnice sustava socijalne skrbi vrlo različite skupine ljudi. LGBTIQ+ osobe također koriste prava i usluge iz sustava socijalne skrbi, a neki postupci vezani su prvenstveno za njih. U nastavku će prvo biti riječi o stavovima stručnjaka/inja u sustavu socijalne skrbi o LGBTIQ+ osobama i važnosti njihova preispitivanja te svjesnosti o eventualnim stereotipima i predrasudama za kvalitetu rada, nakon čega ćemo se baviti postupcima u sustavu socijalne skrbi koji se odnose na dugine obitelji.

Stavovi o različitostima

Ponašanja ljudi uvelike ovise o načinu na koji percipiramo stvarnost. Naša razmišljanja i stavovi određuju kako funkcioniramo u socijalnom svijetu, u obitelji, s prijateljima, na poslu, kako glasujemo na izborima, kako se odnosimo prema drugima.

Način na koji ljudi misle o sebi i socijalnoj okolini odnosno kako odabiru, tumače, pamte i koriste socijalne informacije u prosuđivanju i odlučivanju naziva se socijalna spoznaja (Aronson i sur., 2005).

Naše razmišljanje o socijalnom svijetu može se odvijati na dva načina razmišljanja. Prvi je **automatsko mišljenje** koje je brzo i površno, nesvjesno, nenamjerno, mehaničko i ne zahtijeva trud. Drugo je **kontrolirano mišljenje** koje je svjesno, namjerno, dobrovoljno, zahtijeva trud. Kroz učenje, iskustvo i

opažanje ljudi razvijaju različite **stavove** odnosno trajna vrednovanja ljudi, objekata ili ideja. Stavovi imaju svoju emocionalnu, kognitivnu i ponašajnu komponentu.

Predrasude predstavljaju emocionalnu komponentu stavova i odnose se na neprijateljski ili negativan stav prema pripadnicima prepoznatljive grupe ljudi koji se temelji isključivo na njihovoj pripadnosti toj grupi (npr. kada netko za neku skupinu ljudi kaže da je mrzi, ne voli, da mu/joj se gade i slično).

Stereotipi predstavljaju spoznajnu sastavnicu stava i odnose se na generalizacije o grupi ljudi kojom se istovjetne osobine pripisuju gotovo svim članovima te grupe, neovisno o stvarnim varijacijama među članovima (npr. gej muškarci se razumiju u modu.).

Diskriminacija je ponašajna sastavnica stava i predstavlja neopravdano negativno i štetno ponašanje prema članovima grupe samo zbog njihove pripadnosti toj grupi (npr. odbijanje zahtjeva za zajamčenu minimalnu naknadu korisnici samo zato što je lezbijka).

U našem društvu negativni komentari o LGBTIQ+ osobama su sveprisutni i vrlo je teško ostati imun na sve te stereotipe i predrasude. Istovremeno, imamo potrebu zadržati dobro mišljenje o sebi, volimo vjerovati da smo pravedni, poštteni, da radimo stvari ispravno. Osjećaj nelagode koji se javlja kada naše postupanje nije u skladu s našim uobičajenim, uglavnom pozitivnim poimanjem sebe, naziva se kognitivna disonanca ili **spoznajni nesklad**. Naprimjer, ako vjerujemo da smo osoba koja nema predrasude, a istovremeno unaprijed negativno procjenjujemo korisnika/icu koji su LGBTIQ+ osoba, doživljavamo spoznajni nesklad. Tada obično na različite načine pokušavamo sebi opravdati taj nesklad. Ovakvo razmišljanje obično je automatsko, dakle nesvjesno i površno te je plodno tlo za diskriminaciju. Za osvještavanje i preispitivanje vlastitih predrasuda potrebno nam je kontrolirano mišljenje odnosno namjerno i svjesno promišljanje u kojem se trudimo čuti i razumjeti LGBTIQ+ osobe, ne pretpostavljati stvari unaprijed te kontinuirano učiti i informirati se.

U nastavku je nekoliko pitanja koja nam mogu pomoći u osvještavanju i razumijevanju vlastitih uvjerenja o LGBTIQ+ osobama te nas usmjeriti na ono što još možemo naučiti (Milković i Štambuk, 2021):

1. Što biste prvo pomislili i kako biste se osjećali da vam netko otkrije svoj LGBTIQ+ identitet (auta vam se)?
2. Poznajete li LGBTIQ+ osobe?
3. Ako ne, što mislite zašto?
4. Ako da, mislite li da ta osoba od vas doživljava poštovanje i prihvaćanje?
5. Razumijete li zašto se organiziraju Povorke ponosa? Biste li sudjelovali na Povorci ponosa? Zašto?
6. Kada razgovarate s drugima, pretpostavljate li njihovu seksualnu orijentaciju i spolni/rodni identitet?
7. Zauzimate li se za prava LGBTIQ+ osoba u svom privatnom i profesionalnom okruženju?
8. Kako govorite o LGBTIQ+ osobama? Koristite li pogrdne ili nepoželjne termine (npr. homoseksualci, transseksualci i sl.)?

Postupci u sustavu socijalne skrbi koji se odnose na dugine obitelji

Jedna od posljedica nevidljivosti LGBTIQ+ osoba u društvu je to što često podcjenjujemo to koliko su prisutne u nekom području. LGBTIQ+ osobe su u sustavu socijalne skrbi, kao i u drugim sustavima, korisnici/e i zaposlenici/e. Kada govorimo o korisnicima i korisnicama sustava socijalne skrbi, LGBTIQ+ osobe možemo sresti i u postupcima ostvarivanja prava na zajamčenu minimalnu ili jednokratnu naknadu, prava na osobnu invalidninu, a centri za socijalnu skrb sudjeluju i u postupcima utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za prilagodbu spola ili o životu u drugom rodnom identitetu (NN132/2014). U ovom tekstu usmjerit ćemo se samo na one postupke koji se direktno tiču obiteljskog života LGBTIQ+ osoba.

(Neformalno) životno partnerstvo

Životno partnerstvo i neformalno životno partnerstvo su obiteljske zajednice na koje se prema *Zakonu o životnom partnerstvu osoba istog spola* (NN 92/14) primjenjuju odredbe i propisi koji se odnose na bračne drugove odnosno u slučaju neformalnog životnog partnerstva na izvanbračnu zajednicu, u pogledu: uzdržavanja životnog partnera i djece, imovinskih odnosa, nasljeđivanja, poreznog statusa, mirovinskog osiguranja, **prava iz sustava socijalne skrbi**, prava u sustavu obveznog zdravstvenog osiguranja i zdravstvene zaštite, zapošljavanja i radnih odnosa, pristupa javnim i tržišnim uslugama. Članak 64. i 65. spomenutog zakona specifično se odnose na sustav socijalne skrbi te se ističe da životni partneri mogu ostvarivati sva prava i usluge iz sustava socijalne skrbi, kako je to propisano posebnim zakonom, te se zabranjuje nepovoljno postupanje u pogledu prava, obveza i usluga u odnosu na bračne zajednice.

Dugine obitelji koje uključuju djecu

Jedan od postupaka u koje su uključene dugine obitelji s djecom i podrazumijeva postupanje centra za socijalnu skrb je partnerska skrb.

Partnerska skrb je prema *Zakonu o životnom partnerstvu* (članak 44.) oblik skrbi za maloljetno dijete koju može pružiti životni partner nakon smrti životnog partnera roditelja djeteta, a iznimno i za života životnog partnera roditelja djeteta, ako drugi roditelj nije poznat ili mu je oduzeta roditeljska skrb zbog zlostavljanja djeteta. U takvim situacijama životni partneri podnose prijedlog sudu da se životni partner koji nije roditelj imenuje partnerom-skrbnikom. U praksi partnerska skrb često se traži prilikom osnivanja obitelji kod lezbijskih parova u

situaciji kada životne partnerice, nakon postupka medicinski potpomognute oplodnje, traže da partnerica koja nije biološki roditelj dobije status partnera-skrbnika. Druga situacija može biti situacija posvojenja. Naime, iako *Obiteljskim zakonom* još uvijek nije jasno definirano da životni partneri mogu postati potencijalni posvojitelji, samci to mogu. U praksi se stoga događa da osoba koja je sama posvojila dijete nakon toga sklopi životno partnerstvo te par podnosi prijedlog sudu da se partnera ili partnericu imenuje partnerom-skrbnikom. Naravno, kroz postupak procjene podobnosti za posvojenje mogu se dobiti informacije da je osoba koja pristupa postupku gej, lezbijka ili biseksualna osoba, ali to naravno ne smije biti osnova za dobivanje negativne ocjene temeljem *Zakona o suzbijanju diskriminacije* (NN 85/08). Osim opisanog, do postupka imenovanja partnera-skrbnika može doći i kada jedan životni partner/ica ima dijete iz ranije zajednice u odnosu na koje je drugi roditelj lišen roditeljske skrbi, ili je drugi roditelj od rođenja nepoznat.

Sud u postupku imenovanja partnera-skrbnika traži mišljenje nadležnog centra za socijalnu skrb, ali je vrlo nejasno kakav postupak bi trebao prethoditi izradi takvog mišljenja. Naime, zakonski je propisano samo da partner-skrbnik ne može biti osoba koja ne ispunjava uvjete za skrbnika propisane *Obiteljskim zakonom* te da je centar dužan pribaviti mišljenje djeteta koje je sposobno shvatiti značenje partnerskog skrbništva te uzeti djetetove želje u obzir, osim ako to nije u suprotnosti s njegovom dobrobiti.

Prema Članku 248. Obiteljskog zakona skrbnik ne može biti osoba:

- koja je lišena prava na roditeljsku skrb
- koja je lišena poslovne sposobnosti
- čiji su interesi u suprotnosti s interesima štíćenika
- od koje se, s obzirom na njezino ponašanje i osobine te odnose sa štíćenikom, ne može očekivati da će pravilno obavljati dužnosti skrbnika
- s kojom je štíćenik sklopio ugovor o doživotnom ili dosmrtnom uzdržavanju
- s čijim je bračnim odnosno izvanbračnim drugom štíćenik sklopio ugovor o doživotnom ili dosmrtnom uzdržavanju.

Skrbništvo za djecu se inače prema Članku 224. *Obiteljskog zakona* odnosi na situacije u kojima su roditelji umrli, nestali, nepoznati ili najmanje mjesec dana nepoznatog boravišta; lišeni prava na roditeljsku skrb; lišeni poslovne sposobnosti u dijelu koji ih onemogućava u ostvarivanju roditeljske skrbi; maloljetni, a nisu stekli poslovnu sposobnost sklapanjem braka; odsutni ili spriječeni i nisu u mogućnosti brinuti se o svom djetetu, a ostvarivanje roditeljske skrbi nisu povjerali osobi koja ispunjava uvjete za skrbnika ili dali pristanak na posvojenje. Dakle, radi se o prilično različitim situacijama u odnosu na prethodne situacije u kojima životni partneri traže partnersku skrb. U praksi stoga i postupci donošenja mišljenja centra izgledaju vrlo različito i ne postoji jedinstvena praksa koja vrijedi za sve centre. Nekad se mišljenja donose temeljem razgovora s roditeljima, nekad postupak uključuje i terenski posjet, a ponekad i psihologijsku obradu.

Iako partnerska skrb omogućava sva prava i obaveze kao i u svakom drugom odnosu roditelj – dijete, postoje i neke razlike. Informacija o partneru-skrbniku upisuje se u maticu rođenih djeteta kao bilješka. Osim toga, partnerska skrb može prestati rješenjem nadležnog suda u nekoliko slučajeva: na prijedlog centra za socijalnu skrb kada utvrdi da to zahtijevaju opravdani interesi maloljetnog djeteta; na sporazumni prijedlog partnera-skrbnika i djeteta; na zahtjev partnera-skrbnika djeteta ili djeteta; na prijedlog roditelja kojem je rješenjem suda vraćeno pravo na roditeljsku skrb.

U slučaju raskida životnog partnerstva u kojem je živjelo dijete, i dijete i životni partner s kojim dijete ne živi imaju pravo na ostvarivanje osobnih odnosa te su i to postupci u kojima postoji mogućnost uključivanja nadležnog centra.

Osim partnerske skrbi, *Zakon o životnom partnerstvu* propisuje i uvjete pod kojima roditelji mogu privremeno životnim partnerima povjeriti ostvarivanje **roditeljske skrbi**, kao što to roditelji i inače mogu prema Članku 102. *Obiteljskog zakona*. Naime, prema Članku 40., Stavku 2. *Zakona o životnom partnerstvu* oba roditelja zajednički ili roditelj koji samostalno ostvaruje roditeljsku skrb, mogu ostvarivanje skrbi o djetetu djelomično ili u cijelosti privremeno povjeriti životnom partneru ako ispunjava pretpostavke za skrbnika propisane posebnim zakonom kojim se uređuju obiteljski odnosi, a ako je to dulje od 30 dana, izjava roditelja treba biti ovjerena kod javnog bilježnika. Na primjer, biološki roditelji djeteta, kada jedan od roditelja ima životnog partnera ili partnericu, mogu privremeno toj osobi povjeriti ostvarivanje roditeljske skrbi.

Važno je istaknuti kako trenutno važeći *Zakon o udomiteljstvu* (NN 115/18) u definiciji **udomiteljske obitelji** i dalje ne navodi jasno (neformalne) životne partnere kao potencijalne udomitelje, iako ih se nigdje eksplicitno ne isključuje te dosadašnja praksa Ustavnog i Upravnog suda u medijski popraćenim postupcima (vidjeti [Zakonski okvir](#)) u Hrvatskoj pokazuje da onemogućavanje životnim partnerima pristupa procjeni ispunjavanja uvjeta za obavljanje udomiteljstva nije u skladu sa drugim zakonima kojima se onemogućava diskriminacija životnih partnera. Dapače, spomenuti postupci rezultirali su omogućavanjem pristupa procjeni u jednom slučaju te u konačnici realizacijom udomiteljstva, ali ne i izmjenom zakona koja bi jasno uključivala (neformalne) životne partnere kao potencijalne udomitelje. Nejasno je kako će u narednom razdoblju centri postupati u budućim sličnim slučajevima.

Može se zaključiti da su postupci u sustavu socijalne skrbi koji se odnose na dugine obitelji vrlo raznoliki i da ih možemo očekivati sve više s obzirom na sve veći broj duginih obitelji u Hrvatskoj. Važno je raditi na razvoju uključivog sustava socijalne skrbi koji će u odnosu na dugine obitelji postupati u skladu s pravilima struke, suvremenim spoznajama o duginim obiteljima, etičkim kodeksima uključenih struka i u skladu s interesom djeteta, a ne temeljem neznanja i predrasuda. Također, važno je raditi na razvoju jasnih i usklađenih praksi i postupanja kako bi se omogućila jasnoća te predvidljivost i stručnim timovima u centrima za socijalnu skrb i korisnicima/cama.

Prava djece u kontekstu duginih obitelji

Autorica: Sandra Tolić, mag. psych

Djeca se rađaju s pravima i temeljnim slobodama koje pripadaju svakom ljudskom biću. Postoji i potreba za isticanjem posebnih prava djece s obzirom na njihovu fizičku i psihičku nezrelost kako bi se dodatno zaštitili i to čini osnovno polazište *Konvencije o pravima djeteta*. *Konvencija o pravima djeteta* je međunarodni dokument i sadrži univerzalne standarde koje država stranka Konvencije mora jamčiti svakom djetetu. Hrvatska spada u zemlje koje su potpisale i ratificirale Konvenciju.

Postoje četiri opća načela na kojima se temelje sva prava sadržana u *Konvenciji o pravima djeteta*:

- Djeca **ne smiju trpjeti diskriminaciju** neovisno o rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom mišljenju, nacionalnom, etničkom ili društvenom podrijetlu, vlasništvu, teškoćama u razvoju, rođenju ili drugom statusu djeteta, njegovih roditelja ili zakonskih skrbnika
- **Pravo na život i razvoj u svim vidovima života** uključivši tjelesni, emotivni, psihosocijalni, kognitivni, društveni i kulturni
- Pri donošenju svih odluka ili izvršenju postupaka koji utječu na dijete, ili na djecu kao skupinu, **najvažnija mora biti dobrobit djeteta**
- Djeci se mora omogućiti da **aktivno sudjeluju** u rješavanju svih pitanja koja utječu na njihov život i dopustiti im slobodu izražavanja mišljenja.

Prema Konvenciji temeljna prava djeteta su:

- **Pravo preživljavanja** - osigurava djetetu zadovoljavanje temeljnih potreba za njegovo preživljavanje (pravo na život, pravo na odgovarajući životni standard, pravo na prehranu, pravo na smještaj, pravo na zdravstvenu pomoć)
- **Razvojna prava** - osiguravaju djetetu najbolji mogući razvoj (pravo na obrazovanje, pravo na igru, pravo na slobodno vrijeme, pravo na kulturne aktivnosti, pravo na informiranje, pravo na slobodu misli i izražavanja)
- **Zaštitna prava** - osiguravaju zaštitu djeteta (prava na zaštitu od zlorabe, zapostavljanja i izrabljivanja, na zabranu dječjeg rada, zaštitu od droga, alkohola, duhana, na zaštitu djece izbjeglica, djece u oružanim sukobima, djece u zatvorima)
- **Pravo na sudjelovanje** - omogućuje djetetu aktivno sudjelovanje u svojem okruženju bilo da je regionalno, nacionalno ili svjetsko, a koje ga priprema za aktivnog građanina u budućnosti (pravo na slobodno izražavanje svojih misli i pravo na udruživanje)

Uzimajući u obzir navedena načela i prava djece, samim dugotrajnim boravkom djeteta u instituciji, neka prava se neminovno krše. Možemo reći da smještajem u instituciji, djetetu se osigurava pravo preživljavanja kao i velikim dijelom pravo zaštite, međutim, što je s razvojnim pravima, pravu na razvoj u svim vidovima života i pravu na sudjelovanje? Na ova pitanja pokušat ću odgovoriti u idućim poglavljima kroz statistiku i *Izvešće o radu pravobraniteljice*, istraživanjima te na samom kraju, govoreći o potrebnoj prilici za oporavkom.

Što kažu brojke?

Tablica niže prikazuje broj djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi na privremenom smještaju prema godišnjem statističkom izvješću o primijenjenim pravima socijalne skrbi, pravnoj zaštiti djece, mladeži, braka, obitelji i osoba lišenih poslovne sposobnosti, te zaštiti tjelesno ili mentalno oštećenih osoba u Republici Hrvatskoj.

Godina	Državni dom	Nedržavni dom	Udomiteljska obitelj	Ostali oblik	Ukupno
2019.	238	39	408	47	732
2018.	177	35	468	39	719
2017.	194	90	343	67	694
2016.	115	72	269	73	529

Ono što se može primijetiti je velik rast broja djece smještenih u institucije kroz godine. U samo 4 godine, broj smještene djece se udvostručio i ono što stručnjaci tvrde je da ta brojka samo raste kao što i potvrđuje *Izvešće o radu pravobraniteljice* za 2020. godinu. Također, broj djece smještenih u udomiteljsku obitelj se povećao, međutim, u 2019. s obzirom na 2018. se smanjio.

U Izvešću o radu pravobraniteljice za djecu za 2020. godinu stoji kako je u 2020. godini blago povećan broj djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi koja se nalaze na smještaju i organiziranom stanovanju u ustanovama te da se s godinama povećava što znači da *Plan deinstitucionalizacije, transformacije te prevencije institucionalizacije* ne daje očekivane rezultate. Navodi se i kako su teškoće s kojima se susreće sustav socijalne skrbi i udomiteljske obitelji iste kao i prijašnjih godina, ali još izraženije, te da je iskazana velika potreba za smještajem djece u udomiteljske obitelji. S obzirom na navedeno, ističe se kako je potrebno nastaviti s poticanjem i promicanjem kvalitetnog udomiteljstva te standardizirati edukaciju udomitelja i pružanje podrške udomiteljskim obiteljima, djeci i njihovim roditeljima.

Utjecaj dugotrajne institucionalizacije na dječji mentalni i socio-emocionalni razvoj

Primjeren rast i razvoj djeteta te njegov odnos prema sebi i okolini ovise o obitelji koja svojim odnosom prema djetetu i modelom funkcioniranja stvara pozitivnu sliku o njemu i okolini. Dijete stečenu privrženost, povjerenje i bliskost unutar obitelji prenosi na sve druge odnose izvan nje, što predstavlja bitan preduvjet za primjeren mentalni i socio-emocionalni razvoj djeteta. Međutim, što se događa kada dijete odrasta u instituciji?

Vrijeme boravka djeteta u ustanovama socijalne skrbi u prosjeku iznosi 4 i pol godine, no mnoga djeca u njima borave i mnogo dulje (Ajduković, 2004). S povećanjem vremena boravka u ustanovi, povećava se i rizik od utjecaja dugotrajne institucionalizacije na dječji mentalni i socio-emocionalni razvoj.

Mnogobrojna istraživanja provedena u Europi govore u prilog tome kako djeca koja se nalaze u institucionalnoj skrbi imaju ozbiljne emocionalne teškoće te iskazuju probleme u ponašanju, zaostajanje u učenju i napredovanju u odnosu na djecu izvan institucionalne skrbi (Hukkane, Sourander, Bergroth, i Piha, 1999). Djeca koja su smještena u instituciju iskazuju znatno više poteškoća u ponašanju i osjećajima, imaju više psihosomatskih problema te su depresivnija i anksioznija (Ajduković i Sladović Franz, 2004). Također, prisutna su agresivna, delinkventna i autodestruktivna ponašanja (Jaman, 2009). Djeca koja su smještena u instituciji iskazuju više neprimjerenih oblika ponašanja, uglavnom imaju negativno mišljenje o vlastitim školskim kompetencijama te nemaju motivacije i samim time njihov školski uspjeh je slabiji (Maretić i Sindik, 2013). Ako su djeca smještena u instituciju u dobi do treće godine života razvijaju niz negativnih psiholoških, socijalnih i neuroloških problema (Sladović Franz, Kregar Orešković i Vejmelka, 2007) te predstavljaju rizičnu skupinu koja ima veliki potencijal za razvoj određenih poteškoća i nedostataka u socio-emocionalnom i kognitivnom razvoju (Miljević-Ridički i Pavin Ivanec, 2009). Ono što valja imati na umu je činjenica da su djeca koja su smještena u dječje domove traumatizirana i dolaze iz obitelji u kojima je bilo prisutno zanemarivanje i/ili zlostavljanje te nerijetko i ovisnost oba ili jednog od roditelja što može dodatno utjecati na dobivene rezultate.

Nadalje, u dječjim domovima prisutni su i različiti oblici nasilja, pri čemu je najučestalije verbalno, zatim psihičko i tjelesno nasilje, dok je seksualno prisutno u najmanjoj mjeri (Sladović Franz, 2003). Djeca u dječjim domovima navode kako su im osigurane egzistencijalne potrebe, ali i da su prisutna rigidna pravila i discipliniranje, psihološka, socijalna i materijalna uskraćenost, općeniti manjak slobode, nejednak odnos prema djevojčicama i dječacima te da im podrška koju dobivaju unutar domova nedovoljno olakšava proces adaptacije (Sladović Franz i sur., 2007). Zaključno, djeca smještena u dječjim domovima imaju znatno manju podršku u izgradnji samopoštovanja kao i sveukupno manju socijalnu podršku od djece

smještene u udomiteljsku obitelj ili od djece koja žive sa svojim primarnim obiteljima (Kregar, 2004).

Iako su neka istraživanja provedena i prije 10 do 20 godina, vlastito iskustvo rada u domu govori u prilog tome da se nije puno toga promijenilo.

Kada kreće prilika za oporavkom?

Razmišljajući o djetetu smještenom u instituciji bilo bi dobro imati na umu teoriju Daniela J. Siegela koji navodi kako dijete razvija privrženost uz skrbnicu/skrbnika onda kada mu oni odgovaraju na njegove četiri potrebe koje on naziva “*Four S’s*” (Siegel i Payne Bryson, 2020):

- **Zaštita (Safe):** Dijete se osjeća sigurno kada ga skrbnik/skrbnica zaštite od povrede i kada izbjegava da mu postane izvor straha i prijetnji.
- **Vidljivost (Seen):** Dijete treba osjećati da je viđeno. Kako bi to osjetilo važno je da se skrbnica/skrbnik uskladi s njegovim unutarnjim stanjem na dubokoj i smislenoj razini, da razumije njegov unutarnji život i da pravovremeno i primjereno reagira na ono što vidi.
- **Utjeha (Soothed):** Kada je dijete u stanju unutarnjeg nemira to negativno iskustvo može se promijeniti interakcijom sa skrbnikom/skrbnicom koja se prilagođava djetetu i brine za njega. Možda će i dalje patiti, ali barem neće biti sam u svojoj boli.
- **Sigurnost (Secure):** Četvrto “S” proizlazi iz prva tri, to jest, ova potreba je zadovoljena kada su zadovoljene prve tri potrebe. Djetetu omogućavamo osjećaj sigurnosti i sigurnu bazu kada mu pokažemo da je zaštićen, kada osjeti da postoji netko tko ga vidi i brine o njemu te da će ga se umiriti kada se uznemiri. Tako dijete uči kako se zaštititi i čuvati, kako da sebe vidi vrijednim i dostojnim te kako da se umiri kada osjeti unutarnji nemir.

Navedene potrebe djeteta smještenog u instituciji nisu bile zadovoljene u primarnoj obitelji prije smještaja i isto tako nije moguće odgovoriti na njih u domovima, što onemogućuje razvoj sigurne i stabilne privrženosti i to u bilo kojoj dobi, a koja je preduvjet za daljnji primjereni rast i razvoj djeteta sa što manje negativnih posljedica za dijete. Također, djeca dolaze u domove s već nekoliko doživljenih traumatskih iskustava. Smještajem u dom djeca doživljavaju dodatnu traumu separacije od roditelja, dolaska i smještaja u instituciju te bivanja u nepredvidljivoj, nestabilnoj i nesigurnoj okolini, uz rizike izlaganja situacijama koje ih mogu retraumatizirati (npr. susret s roditeljem koji je dijete zlostavljao prije dolaska u instituciju). S obzirom na navedeno, proces oporavka od traume u instituciji je onemogućen te im je i dalje potreban mehanizam preživljavanja koji su ranije razvili u okolini u kojoj su doživljavali zanemarivanje i/ili zlostavljanje.

Zaključno, tek odlaskom u obitelj (udomiteljsku ili posvojiteljsku), razvijanjem osjećaja povjerenja prema skrbniku/skrbnici/skrbnicima i odgovaranjem na djetetove potrebe da bude zaštićeno, viđeno i utješeno, te samim time sigurno, moguć je početak procesa zacjeljivanja i oporavka od traume. Kvaliteta odnosa unutar

udomiteljske/posvojiteljske obitelji jedan je od ključnih čimbenika koji utječe na mogućnost oporavka djeteta i nošenja s traumatskim okolnostima i događajima u kojima se nalazilo. U Hrvatskoj postoje mnogobrojne predrasude vezane uz istospolne udomiteljske/posvojiteljske obitelji, međutim, istraživanja pokazuju (vidjeti [Roditeljstvo LGBT osoba – pregled istraživanja](#)) da su djeca posvojena/udomljena u istospolnim obiteljima jednako dobro prilagođena kao djeca posvojena/udomljena u obiteljima u kojima su partneri suprotnog spola. Također, ukazuju i na to da su jednako uspješne i kvalitetne po pitanju obiteljskih odnosa i dinamike te da je odnos djetete-roditelj jednako snažan. Mogućnost i kapacitet pružanja potrebne zaštite, vidljivosti, utjehe, sigurnosti, povjerenja i svih ostalih važnih čimbenika kako bi se povećala mogućnost zacjeljenja udomljenog/posvojenog djeteta ne ovisi o rodu ili spolu te se diskriminiranjem istospolnih obitelji pri udomljavanju/posvajanju djece smještene u instituciji umanjuje mogućnost ostvarivanja prava djeteta na obitelj i samim time prava na primjeren rast i razvoj.

Zaključak

Dugine obitelji sve su učestaliji oblik obiteljskih zajednica u Republici Hrvatskoj. Brojna psihološka istraživanja, u Hrvatskoj i izvan nje, pokazuju kako su LGBTIQ+ roditelji jednakih roditeljskih kompetencija kao heteroseksualni roditelji te kako se dobrobit djece u duginim obiteljima ni po čemu ne razlikuje od dobrobiti djece u obiteljima s heteroseksualnim roditeljima. Iako postoji širok zakonski okvir koji štiti obiteljski život LGBTIQ+ osoba te prava djece u takvim obiteljima, još uvijek je veliki prostor ostavljen interpretacijama i nejasnim procedurama. Od iznimnog je značaja, kako za dugine obitelji, tako i za stručnjake/inje u centrima za socijalnu skrb da zakoni i procedure budu što jasniji i ujednačeniji, stručnjaci/kinje obrazovani i informirani po ovom pitanju, a sam sustav uključiv i nediskriminatoran. Nadamo se da ćemo ovakvoj budućnosti zajedno i doprinijeti.

Literatura

- Ajduković, M. (2004). Pristupi zbrinjavanju djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi u Europi. *Revija za socijalnu politiku*, 11(3-4), 299-320.
- Ajduković, M. i Sladović Franz, B. (2004). Samoprocjene ponašanja mladih u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 13(6 (74)), 1031-1054.
- Aronson, E., Wilson, T.D. i Akert, R.M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
- Connidis, I. A. i McMullin, J. A. (2002). Sociological ambivalence and family ties: A critical perspective. *Journal of Marriage and Family*, 64, 558-567.
- Costa, P. A. (2021). Attitudes toward LGB families: International policies and LGB family planning. In *Oxford Research Encyclopedia of Politics*.
- Crouch, S. R., McNair, R. i Waters, E. (2016). Impact of family structure and socio-demographic characteristics on child health and wellbeing in same-sex parent families: A cross-sectional survey. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 52(5), 499-505.
- Crouch, S. R., Waters, E., McNair, R., Power, J. i Davis, E. (2014). Parent-reported measures of child health and well-being in same-sex parent families: A cross-sectional survey. *BMC Public Health*, 14, 635.
- Farr, R. H. i Patterson, C. J. (2013). Coparenting among lesbian, gay, and heterosexual couples: Associations with adopted children's outcomes. *Child Development*, 84(4), 1226-1240.
- Gartrell, N., Bos, H. M., Peyser, H., Deck, A. i Rodas, C. (2012). Adolescents with lesbian mothers describe their own lives. *Journal of homosexuality*, 59(9), 1211-1229.
- Gartrell, N., Deck, A., Rodas, C., Peyser, H. i Banks, A. (2005). The national lesbian family study: 4. Interviews with the 10-year-old children. *American Journal of Orthopsychiatry*, 75(4), 518-524.
- Goldberg, A. E. i Allen, K. R. (2012). *LGBT-parent families: Innovations in research and implications for practice*. New York: Springer Science & Business Media.
- Hanzec, I., Štambuk, M. i Ačkar, J. (2017). Motivacija za roditeljstvom mladih na pragu odraslosti. U: M. Merkaš, i B. Brdovčak (Ur.), *1. međunarodni znanstveno-stručni skup Odjela za psihologiju Hrvatskog katoličkog sveučilišta: Zaštita i promicanje dobrobiti djece, mladih i obitelji - Knjiga sažetaka* (str. 150-150). Zagreb: Odjel za psihologiju, Hrvatsko katoličko sveučilište.
- Huić, A., Jugović, I. i Kamenov, Ž. (2015). Stavovi studenata o pravima osoba homoseksualne orijentacije. *Revija za socijalnu politiku*, 22(2), 219-244.
- Hukkanen, R., Sourander, A., Bergroth, L. i Piha, J. (1999). Psychosocial Factors and Adequacy of Services for Children in Children's Homes. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 8, 268-275.
- ILGA-RWI (2017). *Minorities Report 2017: Attitudes to sexual and gender minorities around the world*. https://ilga.org/downloads/ILGA_RIWI_Minorities_Report_2017_Attitudes_to_sexual_and_gender_minorities.pdf
- Izvješće o radu pravobraniteljice za djecu 2020., preuzeto 26.10.2021. s <https://dijete.hr/download/izvjescje-o-radu-pravobraniteljice-za-djecu-za-2020-godinu/>
- Jaman, A. (2009). Nasilje među djecom u domovima za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi. *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 58(3.), 301-313.

- Johnstone, M., i Lee, C. (2009). Young Australian women's aspirations for work and family. *Family Matters*, 81.
- Kamenov, Ž., Huić, A. i Jelić, M. (2017). Stavovi heteroseksualnih osoba u RH prema pravu na roditeljstvo lezbijki i gej muškaraca. U: V. Čubela Adorić, R. Franc, B. Kalebić Maglica i S. Nakić Radoš (Ur.), 5. *Godišnja konferencija hrvatskih psihologa: Psihologija u promociji i zaštiti ljudskih prava i društvene pravednosti - Knjiga sažetaka* (str.54-54). Zadar: Hrvatsko psihološko društvo.
- Kamenov, Ž., Jelić, M. i Huić, A. (Ur.). (2016). *Problemi i izazovi seksualnih manjina u Hrvatskoj*. Zagreb: FF Press.
- Konvencija o pravima djeteta, preuzeto 26.10.2021. s https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf
- Kregar, K. (2004). Socijalna podrška djece smještene u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima u Republici Hrvatskoj. *Ljetopis socijalnog rada*, 11(2), 229-248.
- Manning, W. D., Fetto, M. N. i Lamidi, E. (2014). Child well-being in same-sex parent families: Review of research prepared for American Sociological Association Amicus Brief. *Population Research and Policy Review*, 33(4), 485-502.
- Maretić, E. i Sindik, J. (2013). Agresivno ponašanje, zaštitni čimbenici i školsko postignuće učenika izvan i unutar sustava institucionalne skrbi. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 12(1), 43-62.
- Maričić, A., Štambuk, M., Tadić Vujčić, M. i Tolić, S. (2016). *Roditeljstvo LGB osoba u Hrvatskoj: „Ja nisam gej mama, ja sam mama“*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Meyer, I. H. (2003). Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: Conceptual issues and research evidence. *Psychological Bulletin*, 129(5), 674-697.
- Milković, M. (2013). *Brutalna stvarnost: Istraživanje o nasilju, diskriminaciji i zločinu iz mržnje protiv LGBTIQ+ osoba u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Zagreb Pride.
- Milković, M. i Štambuk, M. (2021). Sklad u razlikama – poboljšanje kvalitete života LGBTIQ+ osoba iz psihologijske perspektive. Dostupno na: <https://zgpd.hr/2021/06/02/sklad-u-razlikama-poboljsanje-kvalitete-zivota-LGBTIQ+-osoba-iz-psihologijske-perspektive/>
- Milković, M., Štambuk, M. i Maričić, A. (2016). Motivacija za roditeljstvo kod LGBTIQ+ osoba. U: Z. Penezić, A. Sličković, V. Čubela Adorić, Lj. Gregov, M. Nikolić, M. Nekić, J. Ombla, A. Šimunić i A. Tokić (Ur.), XX. *Dani psihologije u Zadru - Knjiga sažetaka* (str. 21-21). Zadar: Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru.
- Miljević-Riđički, R. i Pavin Ivanec, T. (2009). Važnost socijalnog konteksta za kognitivni razvoj predškolske djece – usporedba kognitivne uspješnosti djece koja odrastaju u različitom obiteljskom i institucionalnom okruženju. *Suvremena psihologija*, 12(2), 309-322.
- Obiteljski zakon (NN 103/15).
- Patterson, C. J., Fulcher, M. i Wainright, J. (2002). Children of lesbian and gay parents: Research, law, and policy. U: B. L. Bottoms, M. B. Kovera i B. D. McAuliff (Ur.), *Children, social science, and the law* (str. 176-199). New York: Cambridge University Press.
- Peplau, L. A. i Fingerhut, A. W. (2007). The close relationships of lesbians and gay men. *Annual Review of Psychology*, 58, 405-424.
- Perrin, A. J., Cohen, P. N. i Caren, N. (2013). Are children of parents who had same-sex relationships disadvantaged? A scientific evaluation of the no-differences hypothesis. *Journal of Gay i Lesbian Mental Health*, 17(3), 327-336.

- Pew Research Center. (2013). *A survey of LGBT Americans attitudes, experiences and values in changing times*. Washington, DC: Pew Research Center.
- Pew Research Center. (2020). *The global divide on homosexuality persists*. Washington, DC: Pew Research Center.
- Pravilnik o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili život u drugom rodnom identitetu (NN 132/14).
- Riggle, E. D., Rostosky, S. S. i Horne, S. G. (2010). Psychological distress, well-being, and legal recognition in same-sex couple relationships. *Journal of Family Psychology*, 24(1), 82-86.
- Santona, A., Vecchi, A., Gorla, L., & Tognasso, G. (2021). Parenthood Desire in Italian Homosexual Couples. *Journal of Family Issues*.
- Siegel, D.J. i Payne Bryson, T. (2020). *The Power of Showing Up: How Parental Presence Shapes Who Our Kids Become and How Their Brains Get Wired*. New York: Ballantine Books
- Sladović Franz, B. (2003). *Psihosocijalni razvoj djece u dječjim domovima*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Sladović Franz, B., Kregar Orešković, K. i Vejmelka, L. (2007). Iskustvo života u Dječjem domu: kvalitativna analiza izjava mladih. *Ljetopis socijalnog rada*, 14(3), 553-578.
- Štambuk, M., Milković, M., & Maričić, A. (2019a). Motivation for parenthood among LGBTIQ+ people in Croatia: Reasons for (not) becoming a parent. *Revija za sociologiju*, 49(2), 149-173.
- Štambuk, M., Vujčić, M. T., Milković, M., & Maričić, A. (2019b). Pathways to Parenthood among LGBTIQ+ People in Croatia: Who Wants to Become a Parent and How?. *Revija za sociologiju*, 49(2), 175-203.
- Tate, D. P. i Patterson, C. J. (2019). Desire for parenthood in context of other life aspirations among lesbian, gay, and heterosexual young adults. *Frontiers in psychology*, 10, 2679.
- Thompson, R., & Lee, C. (2011). Fertile imaginations: Young men's reproductive attitudes and preferences. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 29(1), 43-55.
- Vučković Juroš, T. (2017). Comparing the outcomes of children of same-sex and opposite-sex partners: Overview of the quantitative studies conducted on random representative samples. *Revija za sociologiju*, 47, 65-95.
- Yerkes, M. A., Dotti Sani, G. M., & Solera, C. (2018). Attitudes toward parenthood, partnership, and social rights for diverse families: Evidence from a pilot study in five countries. *Journal of Homosexuality*, 65(1), 80-99.
- Zakon o suzbijanju diskriminacije (NN 85/08).
- Zakon o udomiteljstvu (NN 115/18)
- Zakon o životnom partnerstvu osoba istoga spola (NN 92/14).

Projekt Sve obitelji su ravnopravne podržan je sa 148.060 € financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP grantova.

Tisak ove publikacije omogućen je financijskom podrškom Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP grantova. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost Otvorene medijske grupacije i ne odražava nužno stavove država donatorica i Upravitelja Fonda.